

Verdreven uit het paradijs

Freule Marie van Bylandt hield intens van haar fraaie landgoed Oostduin. Maar de verstedelijking rukte op en de Haagse adel stond onder druk om zijn landerijen te verkopen. Met tegenzin leverde deze zijn grond stukje bij beetje uit aan de moderniteit.

Marie Alexandrine Otheline Caroline van Bylandt in 1924.
De freule was dol op dieren. Vinkenbos & Dewald /RKD

Achtentwintig was freule Marie van Bylandt toen ze in 1902 de reusachtige nalatenschap erfde van haar vader, graaf Carel van Bylandt. Ze was zijn enige erfgename, en tot aan zijn overlijden op zijn 62ste woonden ze samen aan het Lange Voorhout. Haar vader zou de enige man zijn met wie zij samenleefde, want Marie van Bylandt trouwde nooit. De rest van haar lange leven zou in het teken staan van het beheer van de erfenis. En daar had ze haar handen vol aan.

Bij haar vaders uitvaart liep een stoet arme Hagenaars achter de lijkwagen. De steenrijke graaf van Bylandt was invloedrijk als Haags gemeenteraadslid, gedeputeerde en Kamerlid voor de conservatieve liberale partij. Hij torende hoog uit boven de gewone man. Maar de graaf was ook een gelovig lid van de Waalse kerk en een actief filantroop. Zo had hij tijdens de barre winter van 1890 de Vereeniging Armenzorg opgericht, de huidige stichting Zorg en bijstand.

In talloze vrijwillige bezigheden had Van Bylandt het adagium *noblesse oblige*, ‘adeldom verplicht’ in praktijk gebracht. En deze levenshouding – dat ze haar rijkdom diende te delen met mensen die het minder hadden – nam zijn rouwende dochter van hem over. Samen met zijn aardse bezittingen, waaronder hun buitenplaats Oostduin.

Borduren en converseren

Ze werd geboren op 17 april 1874, in een Haags aristocratisch milieu, en groeide op in weelde aan het Lange Voorhout op nummer 44, tegenwoordig een rijksmonument. Marie Alexandrine Otheline Caroline was de eerstgeborene, in een tijd waarin nog maar weinig verlichte ideeën bestonden over de positie van de vrouw. Vrouwen hadden niet dezelfde rechten als mannen en na hun huwelijk waren ze juridisch ondergeschikt aan hun echtgenoot. Ze kregen ook niet hetzelfde onderwijs.

Hun opvoeding, ja het hele bestaan van meisjes van stand was erop gericht dat ze een geschikte echtgenote zouden worden voor de adellijke man die ze zouden huwen. Borduren, converseren – liefst in het Frans – musiceren en het

huishoudelijk personeel aansturen, dat waren zo’n beetje de kwaliteiten waarover ze dienden te beschikken

Voor de jonge freule, door haar ouders liefkozend Pussy genoemd, lag een huwelijk nog ver weg. Uit niets blijkt dat Carel Jan Emilius graaf van Bylandt en Sophie Alexandrine van der Staal van Piershil, voormalig hofdame van prinses Amalia van Saksen-Weimar, liever een mannelijke stamhouder hadden gehad toen hun dochttertje zich een jaar na hun huwelijk aandiende.

Samengesteld gezin

In de winter woonde het jonge gezin in de stad, maar in de zomer verhuisde het met het voltallige personeel naar hun buiten in Oostduin. Dit was een fraai landhuis aan de Wassenaarseweg omringd door een schitterend park. Graaf Carel had het op zijn veertiende geërfd van zijn grootmoeder, met de landgoederen Waalsdorp en Groenhoven, plus de ambachtsheerlijkheid Sliedrecht en het kapitale pand aan het Lange Voorhout.

Oostduin was eerder in 1845 samengevoegd met het aangrenzende landgoed Arendsdorp. Beide landgoederen dateren uit de zestiende eeuw, blijkt uit de stukken die freule Marie aan het archief heeft geschonken en waarin Oostduin voor het eerst in 1597 is omschreven als ‘een zekere woning met

*Het lijkt erop
dat Marie zelf
een huwelijk heeft
afgehouden*

land, boomgaard, singel en houtgewas’. Het gecombineerde landgoed dat ze in 1902 erfde, besloeg honderden hectares die grofweg omgrensd werden door de driehoek Raamweg, Waalsdorpervlakte en Wassenaarseweg.

Vanaf haar kindertijd bracht freule Marie de zomers door in het groene paradijs van Oostduin, omringd door bloemen, vlinders, insecten, eekhorens en

vogeltjes. Toen ze anderhalf was, kwam er een zusje, Charlotte Eugénie Roline. De zusjes kregen gezelschap van hun zeventienjarige achternicht Louise van Bylandt en haar vijftienjarige broertje Jules, die bij hen kwamen wonen omdat ze wees waren geworden.

De daaropvolgende kerst in 1878 bracht het samengestelde gezin door in Parijs. De Van Bylandts verbleven met een kindermisje in een paar luxueuze suites in Le Grand Hôtel dat een compleet arrondissement besloeg. Het was in 1862 geopend en telde 800 kamers waarvan de hele vijfde bovenverdieping bestemd was voor het meereizende huishoudpersoneel van de hotelgasten.

Onuitputtelijke geldbuidel

Het zou de eerste en laatste kerst zijn met z’n zessen. Want in het voorjaar stierf Marie’s zusje Charlotte, vermoedelijk aan de gevolgen van griep. In het huis aan het Voorhout bleef Marie over met nicht Louise. Tot 1884, toen trouwde Louise, tot groot genoegen van haar pleegouders, met graaf Godard van Aldenburg Bentinck. Zij ging bij haar echtgenoot wonen in kasteel Amerongen, waar de Van Bylandts geregeld zouden logeren. Na de Eerste Wereldoorlog vond de uitgeweken Duitse keizer Wilhelm II onderdak bij de Bentincks, waar hij ook de akte van abdicatie tekende.

Neef Jules verbleef al die jaren op een internaat in Noordwijk. In de overlevingsring heet het dat hij ‘niet goed kon leren’ en dat de opvoeding van zijn pleegouders daarom ‘minder succesvol’ was dan die van zijn zus Louise. Waarschijnlijk kon de conservatieve graaf Van Bylandt, die een huishouden bestierde met alleen dames, zich niet verplaatsen in een avontuurlijke puberjongen die geen zin had om zich in het adellijke keurslijf te persen.

In 1888 zou Jules van Bylandt zijn eerste van vele verre reizen maken. Hij reisde naar Tibet, Midden-Azië, Rusland, Japan, het Noordpoolgebied en grote delen van Afrika, waar hij jaagde op olifanten. Exotisch, maar niet uitzonderlijk. Onder vrijgevochten aristocraten met een onuitputtelijke geldbuidel was op expeditie reis gaan in de mode. »

Oostduin rond 1900. Iedere zomer verhuisde de familie met al het personeel naar hun landhuis. Foto A. Kiersdorff/Haags Gemeentearchief

» Het heeft er alle schijn van dat Marie een kind was naar haar vaders hart. Op een fotoportret, gemaakt op haar achttiende ter ere van haar debutantenbal, kijkt ze ernstig. Haar fijne gezichtje straalt uit dat ze plichtsgetrouw is en verre van frivol. Maar dit beeld kan ook vertekend zijn, want de foto werd gemaakt in 1892, niet lang na het plotse overlijden van haar moeder Sophie als gevolg van longproblemen. Vanaf dat moment was de zeventienjarige Marie van Bylandt de enige vrouw aan de zijde van haar vader en dat voelde ze wellicht als een grote verantwoordelijkheid.

In een prachtige witte jurk met pofmouwen en drie rijen parels om haar hals, presenteerde ze zich op het Haagse debutantenbal als 'huwbaar'. Maar er is geen bron die vermeldt dat een jonkheer zich ooit heeft aangediend aan het Lange Voorhout. Aan haar aantrekkingskracht als huwelijkskandidate zal het niet gelegen hebben, want ze was graaf Van Bylandts enige erfgename, en was van onbesproken gedrag.

Het lijkt er eerder op dat zij zelf een huwelijk heeft afgehouden. Zou ze trouwen, dan verloor ze alle zeggenschap over het familiebezit aan haar echtgenoot, die zij gehoorzaamheid verschuldigd was. Dit heeft Marie niet willen laten gebeuren. Ze was in alles een onafhankelijke dame. Een huishoud-

ster zei jaren later dat de gravin 'van alle mannen die kwamen dacht dat zij uit waren op haar geld'. Niet eens zo'n gekke gedachte, vond de huishoudster, 'want sommige mannen hadden schulden en die had ze met haar geld best kunnen betalen. Men hoorde wel eens zeggen dat ze rijker was dan de koningin'.

Nieuwe wijk

Hoe het ook zij, toen haar vader stierf in 1902 was Marie de huwelijksleeftijd gepasseerd. Zo goed als dat ging voor een vrouw in haar tijd, trad zij in zijn voetsporen. Ze zette zijn caritas voort, maar al snel raakte ze in een slepend conflict

Kat Sambo had een eigen kamer met telefoontoestel

over haar buitenplaats Oostduin, waar de gemeente de nieuwe wijk Benoordenhout in gedachten had.

Aan het begin van de twintigste eeuw rukte de verstedelijking op. Burgers uit de groeiende middenklasse wilden het overbevolkte onhygiënische stadscentrum verlaten om 'buiten' te wonen. Er

was grote behoefte aan bouwgrond voor woonwijken en kantoorpanden. De Haagse adel kwam meer en meer onder druk te staan om zijn landerijen te verkopen.

Freule Marie weigerde halsstarrig om 'haar' natuur zomaar op te geven aan de moderniteit. Haar vader, die eerder land had verkocht voor de aanleg van de pas opgetrokken Nassaubuurt, had nooit gewild dat de weilanden aan weerskanten van de Wassenaarseweg bebouwd zouden worden. Marie wilde dit ook niet. Maar de gemeente wees de landerijen aan als bouwgrond en verhoogde de belasting dusdanig, dat ze zich gedwongen zag om te verkopen. Wel stelde ze als voorwaarde dat er laagbouw kwam, en dat horeca en winkels zeer beperkt bleven.

Het liefst zag ze een villawijk in de stijl van de Nassaubuurt, zonder vermaak of vertier. Maar de directeur van gemeentewerken was al in overleg met de architect Berlage, die aaneengesloten bebouwing bedacht en een openbaar park. Zijn plannen werden in 1911 goedgekeurd, maar pas na de Eerste Wereldoorlog werd begonnen met de uitvoering, zij het soberder dan Berlage had bedacht.

Shell-kantoor

Freule Marie woonde aanvankelijk afwisselend aan het Lange Voorhout en in Oostduin, maar als groot natuurliefhebster vestigde ze zich tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog definitief in haar landhuis aan de Wassenaarseweg, als een soort permanente bewaakster van haar bastion. Ze gaf de Koninklijke Shell in 1915 toestemming om een kantoor te bouwen. Bij de grondoverdracht eiste ze wel dat ze vanuit haar landhuis zicht zou blijven houden op de Laan Copes van Cattenburch. En dat de nieuwe straat naar haar vader vernoemd werd, de Carel van Bylandtlaan. Op haar verderop gelegen voormalige buitenplaats Waalsdorp werden in de jaren twintig bomen gekapt om plaats te maken voor het Bronovo-ziekenhuis.

In rap tempo werd het Benoordenhoutkwartier volgebouwd, de nieuwe buurt raakte snel in trek. Marie had zelf ook interesse in architectuur en liet in

1924 een zelfontworpen deel aan haar landhuis bouwen. Tijdens de verbouwing, op haar vijftigste, maakte ze een cruise naar Spitsbergen.

Bridgende eekhoortjes

Thuis woonde ze periodes samen met vriendinnen, zoals meer ongehuwde dames in haar tijd. En altijd werd ze omringd door haar inwonende huispersoneel, 25 man sterk, onder wie een butler, kameniers, keukenmeisjes en huisknechten. Voor het onderhoud van bos en tuin werden geen kosten gespaard. Marie liet de mooiste bloemen en planten van internationale tuintentoonstellingen overbrengen naar Den Haag, ze had ruwweg veertig tuinmannen in dienst.

In de publiciteit werd ze geprezen om haar liefdadigheid, maar het beeld dat domineerde was dat van een wat excentrieke dame. Zo stond in het park een

De gravin werd gedwongen om samen te leven met Duitse soldaten

houten huis met de naam Villa Geertruida, vernoemd naar konijn Gertruida. 'Het is ongetwijfeld het meest luxueu-

ze "konijnenhok" geweest dat ooit in Nederland heeft gestaan,' concludeerde de *Haarlemsche Courant*. De krant was er niet van op de hoogte dat ze het huisje vernoemd had naar haar dierbare konijn, maar dat het daar nooit echt had gewoond.

De freule had overigens wel een onmetelijke liefde voor dieren; kat Sambo had in huize Oostduin een eigen kamer met een eigen telefoontoestel. In haar inboedel werd een clubje van vier opgezette en aangeklede eekhoortjes aangetroffen, dat met verstarde ogen rond een groen tafeltje zat te bridgen, de miniatuurkaarten in de pootjes gekneld.

Bezoedeld huis

De Tweede Wereldoorlog veranderde alles. De gravin werd gedwongen om samen te leven met Duitse soldaten die ingekwartierd werden in een vleugel van haar landhuis. Ze weigerde met ze te praten. Tot 1943, toen werd haar te verstaan gegeven dat ze diende te vertrekken. Ze leefde in ballingschap in kasteel Warmelo in Diepenheim en woonde later in bij een gezin. Ze zou nooit meer in haar landhuis wonen.

Na de oorlog besloot Marie haar bezit te verkopen. De tuin, waar in geen vijftien jaar iets aan was gedaan, was een volslagen wildernis geworden. Het bezoedelde huis, dat was geplunderd en was beschadigd door een V2-bom, liet zij tot de fundamenteën toe afbreken. De theekoepel, villa Geertruida en tuinhuiswoning De Rietjes bleven staan. Ze verkocht het terrein dat veertien hectare besloeg in 1946 tegen een zeer lage prijs aan de Hervormde Gemeente. Die liet er in 1954 een bejaardentehuis bouwen, en bood de gemeente aan het open te stellen als park voor een periode van honderd jaar.

Freule Marie was zo diep gegriefd door alle verlies, dat ze Den Haag niet langer kon verdragen. Ze kocht een villa in Laren. Tot de laatste weken van haar leven woonde ze in het Gooi, toen keerde ze toch terug, naar het hervormde bejaardentehuis aan de rand van het park. Daar stierf ze in 1968, als 94-jarige op de vertrouwde grond van haar geliefde Oostduin.

Het Shell-kantoor aan de Carel van Bylandtlaan in 1917. Freule Marie gaf toestemming voor de bouw, mits de straat vernoemd werd naar haar vader. Haags Gemeentearchief

M.A.O.C. GRAVIN VAN BYLANDT STICHTING

De naam van Marie van Bylandt leeft voort in de stichting op naam, die ze op haar negentigste in 1964 zelf oprichtte. Na haar dood erfde de stichting haar vermogen om daarmee financiële 'steun te verlenen aan rechtspersonen, welke uitsluitend of nagenoeg uitsluitend het algemeen belang van mens en/of dier in Nederland beogen'. De stichting huist in het voormalige tuinhuis van landgoed Oostduin aan de Wassenaarseweg. Nog altijd steunt dit middelgrote vermogensfonds een breed palet aan sociaal-maatschappelijke en culturele doelen. Projecten variëren van noodhulpbureaus en taallessen, publicaties, concertseries en tentoonstellingen tot dierenambulance en -opvang. Meer informatie op bylandtstichting.nl.